

Zajímavé nálezy (nejen) zlomků pozdně středověkých kamnových kachlů z Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem

Interesting finds of (not only) fragments of late medieval stove tiles from the National Stud Kladruby nad Labem

Tomáš Zavoral

Abstrakt

Tento příspěvek pojednává nejen o nálezech kamnových kachlů z menšího záchranného archeologického výzkumu v areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem realizovaného v r. 2015. Příspěvek je informativní sondou do období, která již nejsou fyzicky zachytitelná v podobě dosud stojících staveb. Především nálezy kachlů a keramických nádob v kontextu bádání o historickém vývoji hřebčína přinášejí zajímavá zjištění.

Abstract

This paper deals with (not only) findings of stove tiles from a small rescue archaeological research in the area of the National Stud Kladruby nad Labem realized in 2015. The paper is a little informative probe into periods that we are no longer able to physically capture in the form of standing buildings. The findings of tiles and pottery vessels in the context of research of the historical development of the stud bring interesting findings.

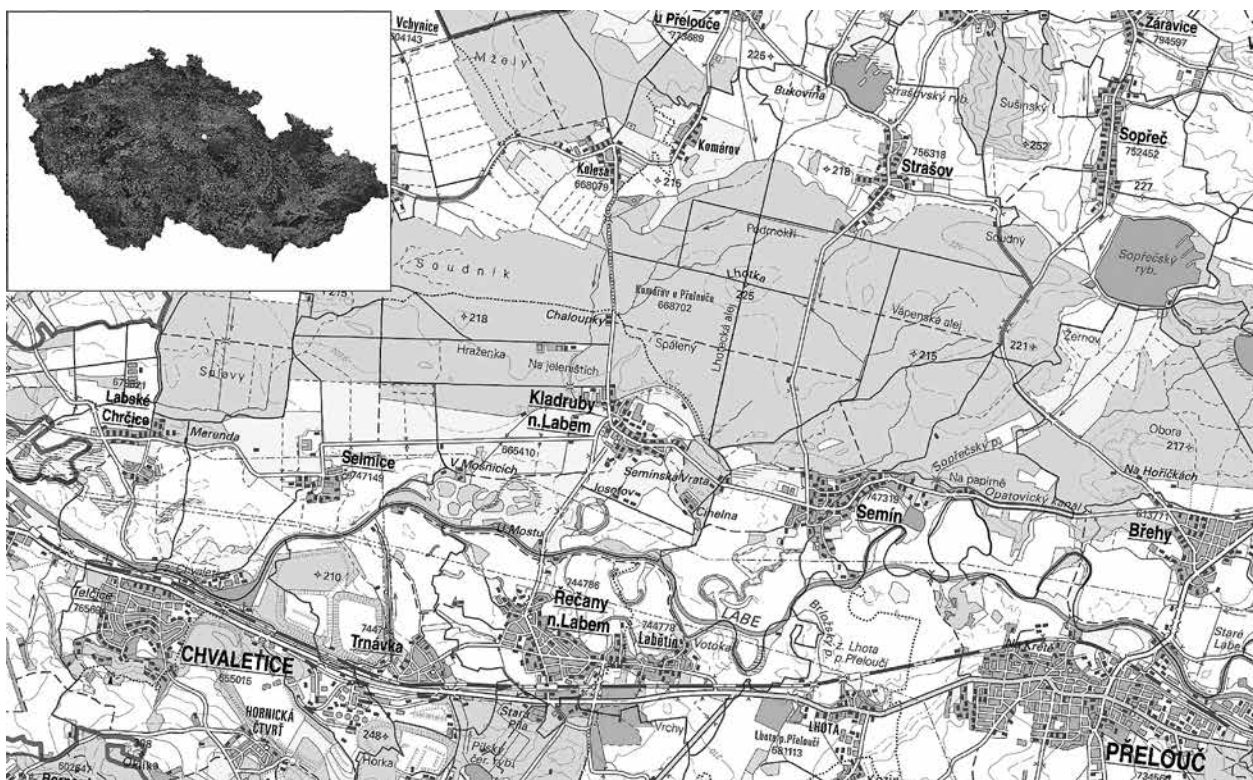
Klíčová slova: Kladruby nad Labem – hřebčín – keramika – kamnové kachle – motiv lva
Key words: Kladruby nad Labem – stud – pottery – stove tiles – motive of lion

Úvod

Vzhledem k charakteru stavebních prací při komplexní obnově a revitalizaci areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem v letech 2014 a 2015 bylo Východočeské muzeum v Pardubicích osloveno, aby během všech stavebních a zejména výkopových prací provádělo periodické kontroly a celkový archeologický dohled nad stavbou. Díky tomu, že při výkopech kanalizace před objektem kostela sv. Václava a Leopolda byly rozpoznány archeologické situace a nálezy, bylo rozhodnuto o zahájení záchranného výzkumu. Ten byl omezen pouze na trasu budoucí kanalizační přípojky (obr. 2, 3). Akce nepřímou navazovala na mnohem rozsáhlejší archeologický výzkum, který v r. 2014 doprovázel stavební obnovu celého areálu hřebčína. Tento výzkum zatím nebyl publikován, ale je zpracován v nálezové zprávě uložené v archivu VČM v Pardubicích. (Zavoral – Řehouňková 2015). I když by se mohlo zdát, že zmiňovaný výzkum je mnohem podstatnější, ve výsledku nepřinesl až tak zajímavá zjištění týkající

se nejstarších etap vývoje hřebčína.¹ Ovšem nutno podotknout, že jeho závěry i tak dokázaly podpořit či podložit některé hypotézy plynoucí ze závěrů stavebně-historických průzkumů týkajících se především stavebního vývoje tzv. „Nového zámku“ (Zavoral – Řehouňková 2015, 56–62). Zde popisovaný záchranný archeologický výzkum měl především dokumentační charakter a netvoří tak kompaktně uzavřený celek přímo navazující na zmíněné předěšlé průzkumy v bezprostředním okolí kostela a zámku. Avšak je přínosem především svým zjištěním původní skladby sedimentů v hloubkách, které nemohly být dosaženy při předcházejících výzkumech nebo nebyly adekvátně dokumentovány. Výzkum si dále kladl za cíl vytvořit zdroj informací pro následný stavebně-historický průzkum, resp. jeho revizní studii.

¹ Rozsah výzkumu, a to především hloubkový, byl striktně vymezen stavebním zásahem, tudíž se dokumentované situace omezily pouze do hloubky cca 1 m a zachyceny tak byly převážně novodobé zavázkové vrstvy.

Obr. 1 Kladruhy nad Labem, okr. Pardubice. Mapa s vyznačením lokality a širším okolí, M 1 : 50 000 (zdroj: www.cuzk.cz). – Fig. 1 Kladruhy nad Labem, Distr. of Pardubice. Map showing the location and surroundings, scale 1 : 50 000 (source: www.cuzk.cz).

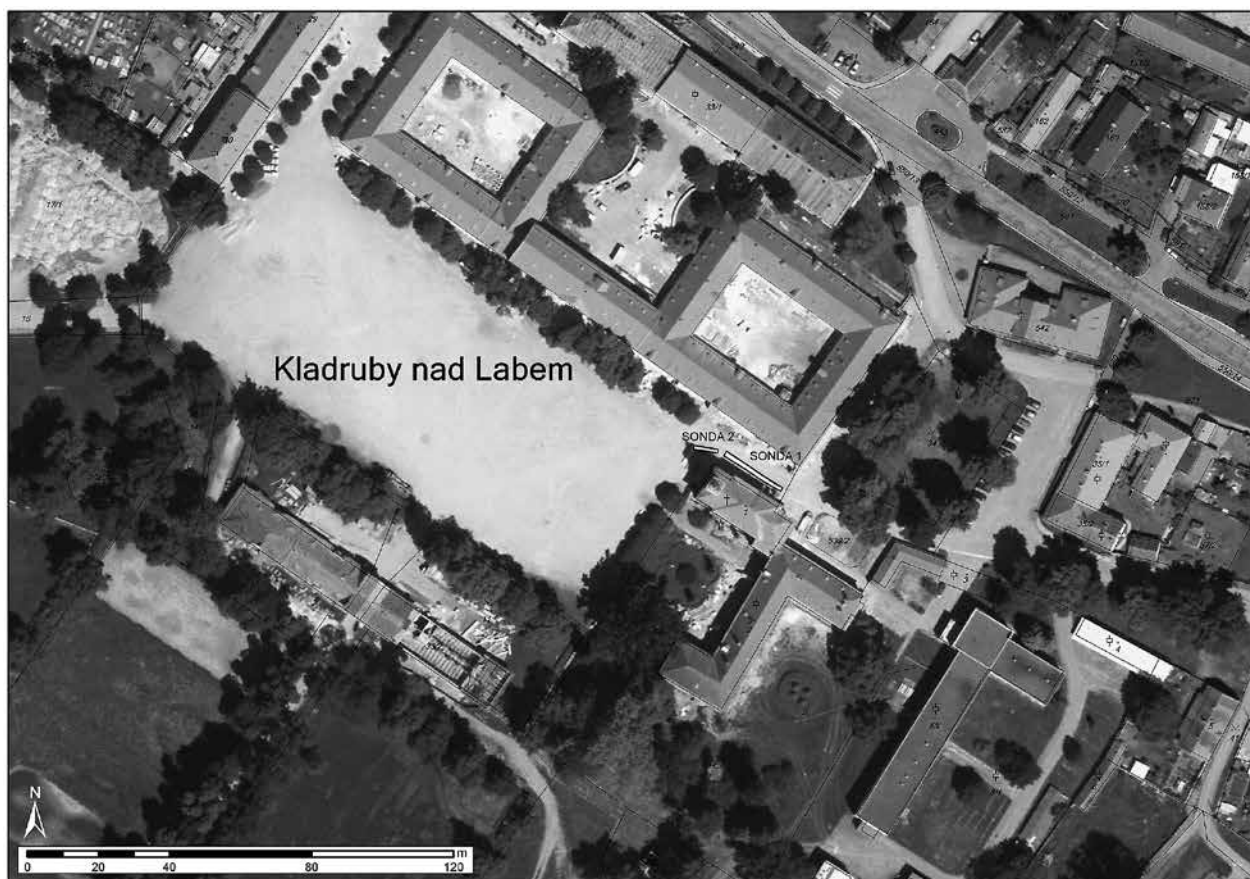
Přírodní prostředí lokality

Území spadá pod geologickou provincii Česká vysočina, subprovincii Česká tabule a podcelek Pardubická kotlina. Lokalita se nachází v tzv. Kladrubské kotlině, tj. v akumulacích mladopleistocenních (würmských) a nižších středopleistocenních (risových) terasách s pokryvy a přesypy vátných písků. Jihovýchodně je situovaný tzv. Semínský přesyp – zbytek písečného přesypu s výskytem ojedinělých druhů rostlin (Faltysová – Bárta 2002, 104–108). Celý areál hřebčína se rozkládá na katastru dvou obcí, Kladruhy nad Labem a Selmice. Menší okrajové části jsou v katastru sousedních obcí Hlavečnick a Semín. Místo výzkumu se nacházelo v nadmořské výšce 206,5–207 m n. m. Na utváření morfologických tvarů krajiny měla nejzásadnější vliv tektonika ke konci terciéru a počátkem kvartéru. V těchto dobách docházelo střídavě ke zdvihům a poklesům v Polabí. Současně s touto činností docházelo k přemístování koryt vodních toků – především Labe. Díky tomu se vytvořily rozsáhlé akumulace šterkopískových říčních teras. Hlinité až hlinitopískité holocenní náplavy Labe lemují dnešní tok v šířce 0,5–1,0 km, u obce Kladruhy nad Labem se rozšiřují až na dva kilometry (Málková – Lemberk 2001, 109–110).

Oblast v okolí Kladrub nad Labem se vždy nacházela v záplavovém území řeky Labe a jejich meandrech, což mělo jistě přímé důsledky na podobu a charakter osídlení. Labská niva byla periodicky zaplavovaným územím s měkkým luhem a labské řečiště se stěhovalo podle množství vody. Území to bylo jen těžko využitelné k obhospodařování (Málková – Lemberk 2001, 111).

Dosavadní archeologické aktivity a problematika historického vývoje Kladrub nad Labem

Z katastrálního území a nejbližšího okolí Kladrub nad Labem pochází několik málo archeologických nálezů. Mezi ty nejzajímavější lze zařadit nález žárových hrobů datovaných do období lužické kultury. Nález byl učiněn na parc. č. 588/1 a 2 na k. ú. Semín asi 300 m JV od Kladrub nad Labem vlevo při silnici na Semín (Vokolek 2003, 125–126; Sigl – Vokolek 2014, 284, obr. 2). Ze stejného katastru pak pochází nález kostrového hrobu, v jehož kontextu byl nalezen snad závěsek z pískovce a jaspisový valounek s otvory (Böhm 1932, 49; Sigl – Vokolek 2014, 284, obr. 2). Z nověji publikovaných zjištění je třeba zmínit doklady osídlení z mladší doby hradištní – sídlištní objekt s keramikou na parc. č. 740/4 (podrobně Sigl – Vokolek 2014). Další nálezy ze Semína v podobě zlomků lužické keramiky, středověké keramiky a jed-

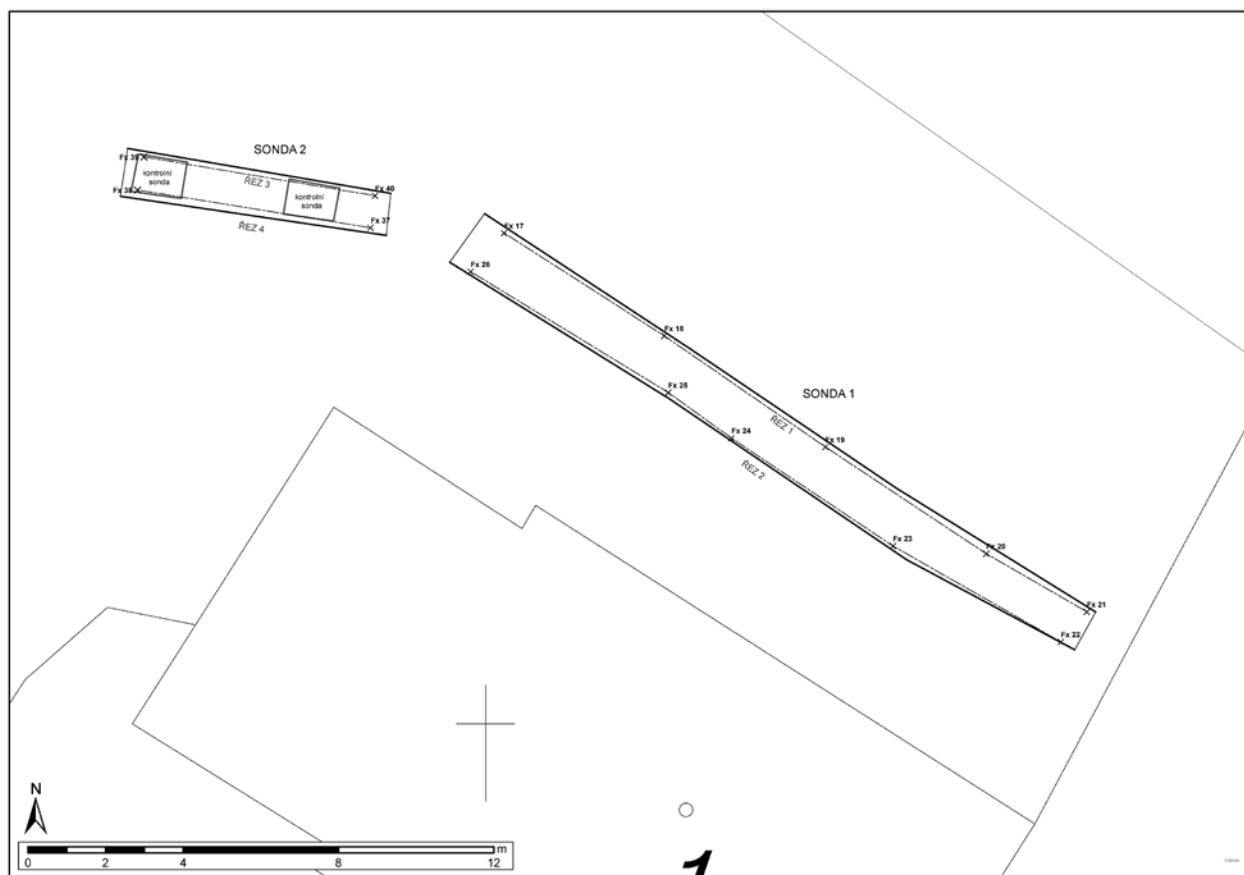

Obr. 2 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Detail místa výzkumu na ortofotomapě s vyznačením sond č. 1 a 2 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – Fig. 2 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Detail of research sites on the orthophoto showing the trench no. 1 and 2 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

noho úštěpu radiolaritu byly učiněny během povrchové prospekce západně od obce a jižně od silnice Semín – Kladruby nad Labem V. Vokolka a P. Žaloudkové v r. 2013 (*Žaloudková – Vokolek 2014*). Především poloha na vyšší písčité duně a blízkost meandrujícího toku řeky Labe společně s nálezy sídlištní lužické keramiky jsou jasnou indicií k interpretaci nálezů jako pozůstatků sídliště (*Žaloudková – Vokolek 2014*, příloha č. 1; *Sigl – Vokolek 2014*, 284, obr. 2). Z katastrálního území blízkých Semic pochází bronzová sekerka datovaná do lužické kultury. Objev byl učiněn v lese Okrouhlík a jiné informace se k němu bohužel nedochovaly (*Čurda 1996*, 22).

K podrobnějšímu historickému ale především stavebně-historickému vývoji Kladrub nad Labem a Kladrubského hřebčína se obšírněji věnuje pouze jediná současná práce, a to stavebně-historický průzkum realizovaný Národním památkovým ústavem v Praze. Autorský tým vedený Petrem Macem dokončil průzkum v r. 2003 (*Macek 2003*). Širší popis historické geneze území je popsán především v kapitolách tvořících historickou rešerši dochova-

ných písemných pramenů a dále v historické rešerši plánové a mapové dokumentace. Autoři se v jednotlivých kapitolách určených konkrétním budovám a objektům věnovali i historii vývoje areálu jako celku. Avšak ani v této obšírné práci není, především díky absenci starších písemných pramenů, jasněji nastíněn nejstarší historický vývoj. Dle dostupných pramenů se dozvídáme, že již ve 14. století zde stával farní kostel zasvěcený sv. Václavu. Kostel tu byl snad ještě dříve, jelikož Cisterciácký klášter v Sedlicích, jemuž Kladruby v té době náležely, zde na začátku druhé poloviny 14. století zřídil faru, k níž přináležel i kostel v nedalekých Semicích (*Sedláček 1908*, 410; *Rosůlek 1909*, 38; *Macek 2003*, 75, 275). Nejstarší jmenovaný farář byl Martin, který se však v r. 1359 stal farářem v Dobeníně a jeho nástupcem byl 8. května 1359 jmenován Konrád jinak Kuneš, který byl před tím plebánem v Semíně. V tomto období měli patronátní právo ke kladrubské faře pánové Kuneš z Brloha, Kuneš ze Semicz (Semic), Jan z Kořec a Aleš z Kladrub. Po smrti plebána Kuneše byl v r. 1371 dosazen na zdejší faru klerik Jan z Hrobic, který se

Obr. 3 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Detail sondy č. 1 a 2 zakreslen do katastrální mapy (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – Fig. 3 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Detail trench no. 1 and 2 drawn on the cadastral map (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

však v r. 1372 vzdal svého místa a na faru byl dosazen nový, nejmenovaný plebán. V této době měli patronátní právo ke kladrubské faře páni Havel a Jan z Brloha a páni Dobraj z Kladrub a Jan z Kořec (*Rosůlek 1909, 38*). Díky požáru z r. 1757, při kterém shořel zámecký archiv, nelze jasněji nahlédnout do období fungování tzv. Starého zámku, který je zmiňován mladšími prameny a měl vzniknout někdy před polovinou 16. století (obr. 12); (*Macek 2003, 275–276*). O jeho existenci asi není sporu, avšak jasné není panské sídlo – tvrz, na jejichž základech měl být tzv. Starý zámek vystavěn. O její nepřímé existenci by mohlo svědčit například to, že Kladruby bývaly samostatným panstvím, což by dokládalo jméno Aleše z Kladrub. Další indicií by pak mohl být název „Zemanství“ jedné z kladrubských luk uvedený v urbáři panství Pardubického z r. 1588 (*Rosůlek 1909, 40*).

Na počátku 16. století patřily Kladruby již k majetku pánů z Pernštejna a byly ve svazku panství pardubického. V té době byla založena koňská obora, z níž vznikl následně hřebčín. Objekt tzv. Nového zámku, jehož pozůstatky byly odhaleny

stavebně-historickým průzkumem ve hmotě současného zámku, byl vystavěn někdy kolem r. 1540 (*Macek 2003, 548*). V majetku Pernštejnů Kladruby zůstaly do roku 1560, kdy čeští stavové koupili celé pardubické panství a v něm i „dvuor v voboře kladrubské“ pro panovníka (*Macek 2003, 275*). Již za Pernštejnů zde tedy byla koňská obora, jejíž význam ovšem po roce 1560 ještě vzrostl. Hned po založení císařského hřebčína byly v letech 1579–1582 v Kladrubech provedeny poměrně rozsáhlé stavební práce, o jejichž nemalém rozsahu se dozvídáme z výše zmíněného urbáře z r. 1588 (*Rosůlek 1909, 40; Macek 2003, 80*). Výčet nejstarších událostí pak můžeme uzavřít tím, že další stavební práce a především rozšíření areálu hřebčína o blízké Selmice nastalo rozhodnutím císaře Rudolfa II ještě r. 1588. Důležitou informací o stavu tzv. Starého zámku se dozvídáme ze zprávy hejtmána pardubického panství Fridricha z Vildenštejna adresované české komoře v r. 1595. Ve zprávě se jasně zmiňuje o velmi zanedbaném stavu zmiňovaného objektu a návrhu jeho demolice s možností znovupoužití stavebního materiálu jako cihel a tesaného kamene (*Macek 2003, 80*).

Pro objekt kaple Povýšení sv. Kříže (nejstarší dosud stojící budova areálu hřebčina) je zásadní stavebně-historický průzkum architekta Miroslava Kroulíka vydaný v r. 2010 (*Kroulík 2010*). Ten se široce věnuje historickému vývoji a podobě objektu kaple a celého areálu hřbitova s márnici. Přínosná je také historická plánová dokumentace, jež má důležitý význam z pohledu prostorové lokalizace a vzájemných vztahů jednotlivých budov celého hřebčina. Další s Kladrubským hřebčínem úzce související práce pocházející od autorského kolektivu M. Kroulíka, V. Kučové a P. Hořina (*Kroulík – Kučová – Hořin 2011*) shrnuje poznatky nejen ze stavebně-historického průzkumu, ale komplexně sumarizuje význam a kulturní výjimečnost areálu a jeho okolí. Areál Národního hřebčina Kladruby nad Labem včetně kmenového stáda čistokrevných koní starokladrubského plemene byl s účinností k 1. 1. 2002 vyhlášen národní kulturní památkou. Vyjma jednoho archeologického výzkumu z r. 2010 v prostoru před kostelem sv. Václava a Leopolda (*Jílek – Cebová – Kašpárek 2010*), který při opravě havárie kanalizace odhalil dle autorů pouze malý úsek původního dláždění neznámého (novověkého) objektu pravděpodobně i s částí jeho základů,² nebyly do současnosti známy žádné jiné archeologické nálezy či řádně dokumentované situace.

Popis archeologických situací

Po zjištění výskytu archeologických situací při počátečním výkopu kanalizace u severní strany kostela sv. Václava a Leopolda bylo přistoupeno k postupnému odtěžení vrchní části zeminy budoucího úseku výkopu (za pomoci mechanizace) a k dokumentaci zejména jeho profilů a dna. K tomuto postupu bylo přistoupeno proto, že šlo již o rekonstrukci stávajícího potrubí, tudíž původní zvrstvení v ploše výkopu bylo již znehodnoceno. Plocha výkopů byla rozdělena na dvě sondy – sonda 1 a sonda 2 (*obr. 2, 3*). V každé sondě byly dokumentovány dva nejdelší protilehlé řezy (*obr. 4, 5, 6*). Všechny sondy (není-li níže uvedeno jinak) byly zkoumány do hloubky cca 1,8 m od stávající úrovně terénu. Tato limitní hloubka byla dána niveletou budoucího stavebního zásahu – rekonstrukcí stávající kanalizace. Níže autor popisuje vždy jeden řez z každé sondy pro vytvoření základní představy o skladbě sedimentů a hloubce zásahu.

Sonda č. 1

Jde o plochu východního výkopu pro kanalizaci. Sonda byla situována cca 3 m od SV stěny kostela sv. Václava a Leopolda

Severní řez č. 1 – body Fx 17, 18, 19, 20, 21 (*obr. 4*)

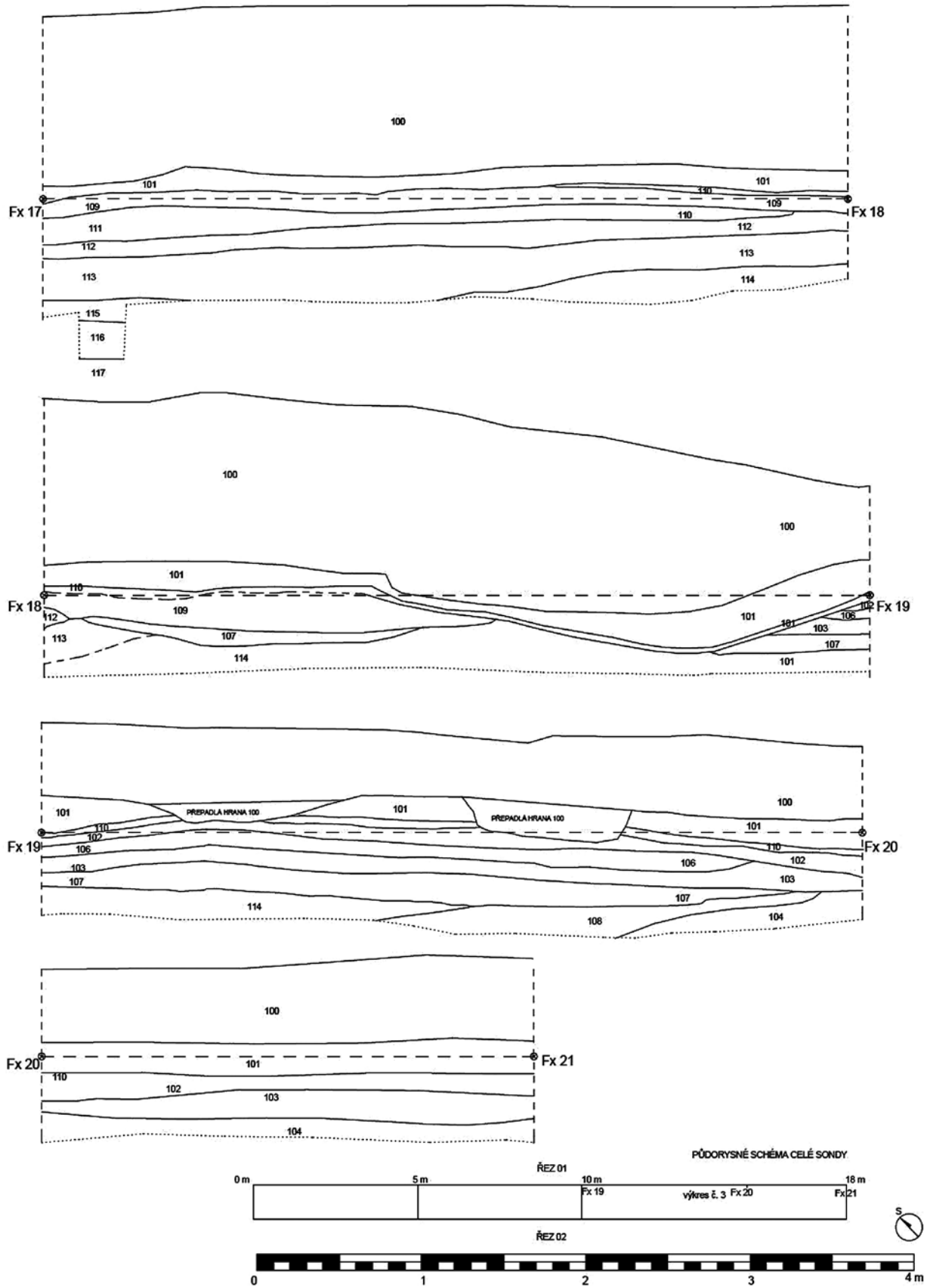
Pod zavážkovou vrstvou (č. 100) tvořenou tmavě-šedohnědým zahliněným pískem s ččkami a proplásky okrového a šedého písku (15 %) a světlehnědého jílu (3 %) s přítomností stavební suti (cihly, maltovina a kameny) se rozkládala v celé délce profilu vrstva č. 101 tvořená žluto-okrovým pískem, jemně zrnitým a kyprým. Hranice vrstev byla čistá a jasná. Pod vrstvou č. 101 nasedala vrstva č. 109 tvořená středně šedým pískem, jemně zrnitým s nepatrným množstvím malých cihelných zlomků (do 2 %) se skvrnkami okrového písku, hranice vrstvy byla pozvolná a nejasná. Zhruba v polovině vzdálenosti mezi bodem FX 17 a FX 18 na tuto vrstvu nasedala vrstva č. 110, která byla velmi tenká (5–10 cm) a tvoří sediment rozkládající se v podstatě v celé délce profilu. Vrstva byla tvořena středně okrovohnědým zahliněným pískem s viditelným zastoupením zlomků cihel (40 %) o rozměrech do 15 cm, kameny a maltovinou, byla středně ulehlá s velmi jasnou hranicí. Vrstva je pravděpodobně důkazem planýrky povrchu. Následné spodní vrstvy č. 111 (s příměsí zlomků cihel 30 %) 112, 113, 115, 116 a 117 byly převážně tvořeny žlutošedým až žlutým pískem, jemně zrnitým se sporadickým výskytem uhlíků a makrozbytků rostlin. Vrstvy měly kyprou konzistenci a jasnou, mírně propitou hranici. V místech bodu Fx 18 byly tyto vrstvy přerušeny vrstvami č. 109 a 107, které byly cca 2 m východně od bodu Fx 18 přerušeny výrazným úklonem výše položených vrstev č. 101, 110. Mezi body Fx 18 a FX 19 je tak patrna výrazná sníženina terénu. Tato sníženina je vyplněna vrstvou č. 110 (base) a č. 101 a částečně i 100. Vrstva č. 100 je v podstatě vyrovnávkou terénu. Východním směrem od této sníženiny pokračuje zvrstvení nadále v téměř vodorovné poloze v zastoupení vrstev č. 102, 106, 103, 107 až k bodu Fx 20.

Řez byl zachycen v délce 18 m. Na SZ konci sondy č. 1 je patrný mohutný vkop (č. 500) recentního stáří (kanalizační šachta). Dno sondy již nebylo možné dokonaleji dokumentovat, jelikož na rozhraní vrstev č. 155 a 166 se ustálila hladina spodní vody.

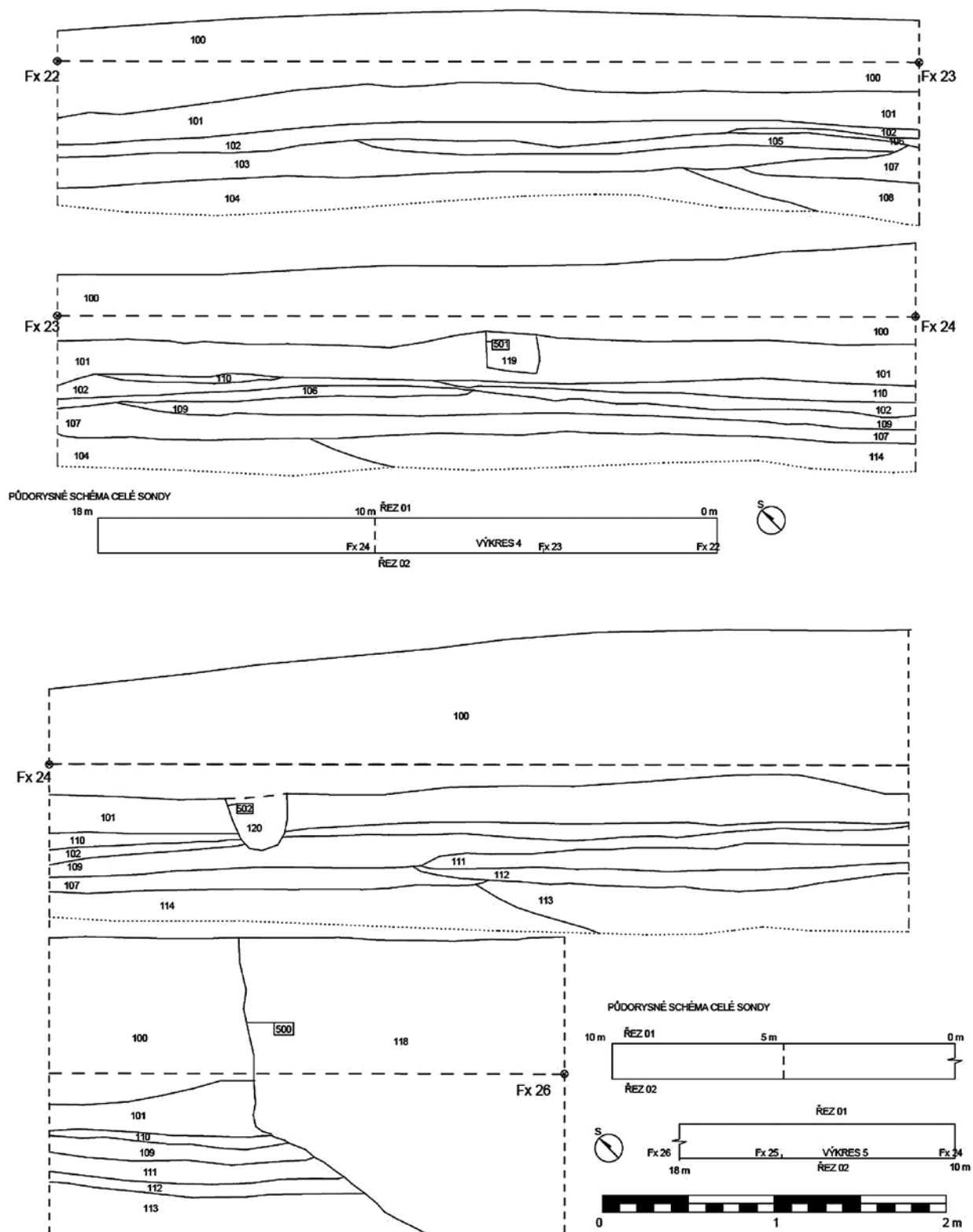
Sonda č. 2

Jde o pokračování sondy č. 1 po přerušení v prostoru SZ rohu kostela sv. Václava a Leopolda.

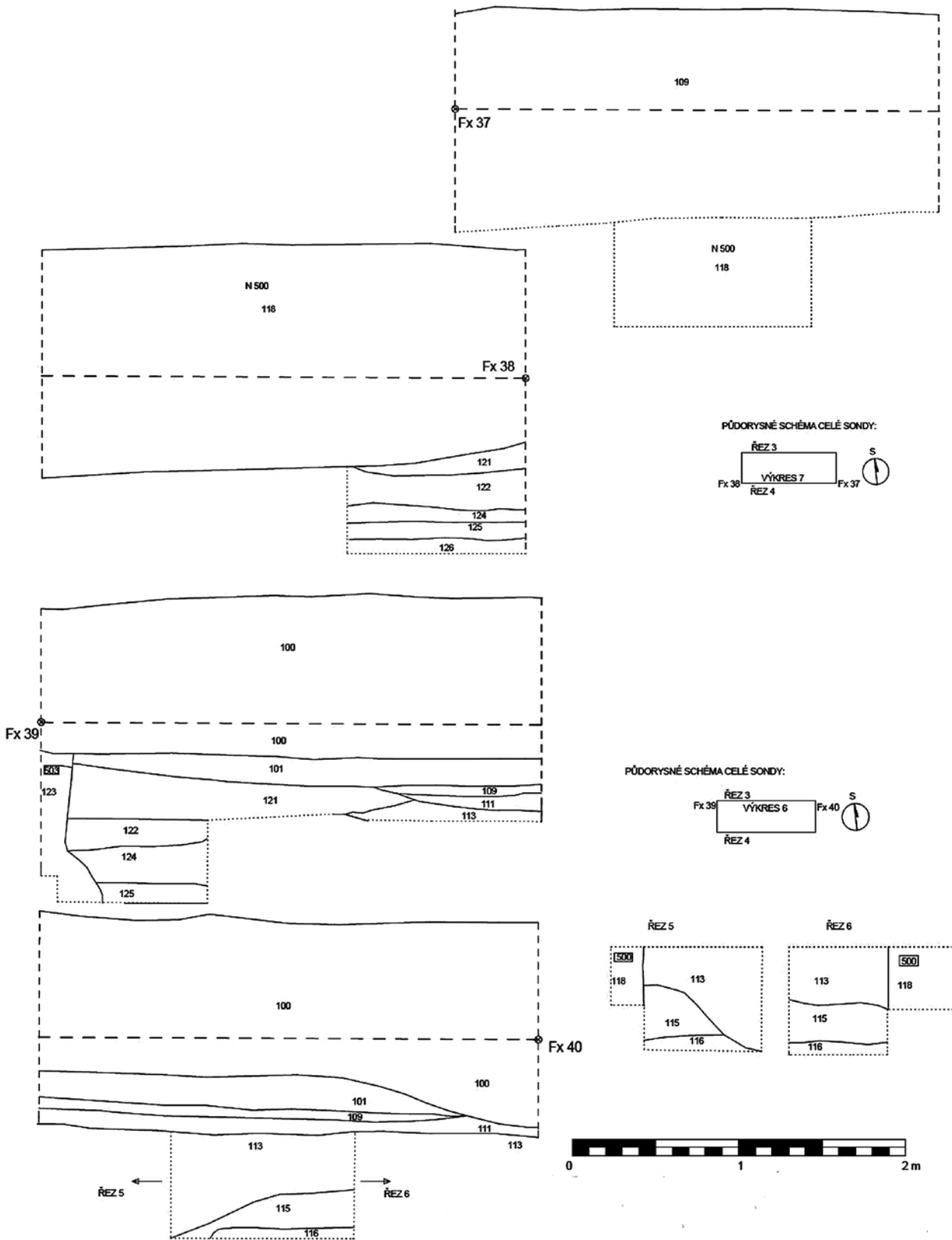
² Nálezová zpráva uložena v archivu VČM v Pardubicích pod č.j. VČM 543/2010

Obr. 4 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Řez č. 1 v sondě č. 1 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – Fig. 4 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Sectional view no. 1 in the trench no. 1 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

Obr. 5 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Řez č. 2 v sondě č. 1 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – Fig. 5 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Sectional view no. 2 in the trench no. 1 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

Obr. 6 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Řezy č. 3, 4, 5 a 6 v sondě č. 2 (vytvořili T. Zavoral, M. Lanta). – Fig. 6 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Sectional views nos. 3, 4, 5 and 6 in the trench no. 2 (set up by T. Zavoral, M. Lanta).

Severní řez č. 3 – body Fx 39, 40 (obr. 6)

Stratigrafie tohoto řezu umístěného v sondě č. 2 je ve svých svrchních vrstvách obdobná jako u řezu č. 1 v sondě č. 1. Pod mohutnou navážkovou vrstvou (č. 100) probíhala víceméně vodorovná vrstva č. 101, která byla společně s vrstvou č. 109 přerušena díky úklonu nejsvrchnější vrstvy č. 100 zhruba 1 m před bodem Fx 40. Zhruba dva metry východně od bodu Fx 39 byla patrná vrstva č. 121, která je pravděpodobně součástí stratigrafického sledu staršího horizontu viditelného v malé zjišťovací sondě u bodu Fx 39. Zvrstvení zachycené ve zjišťovací sondě č. 1 (vrstvy č. 122, 124 a 125) představuje pravděpodobně starší, pozdně středověký sídlištní horizont. Vyskytuje se v něm množství archeologických nálezů (keramiky, kachlů a kostí) a menší množství okem zachytitelných částí rostlin a uhlíků. Keramické nálezy z těchto vrstev lze řadit do 14. a 15. století. Tyto vrstvy překrývala v celé délce již zmíněná vrstva č. 101. U druhé menší „kontrolní sondy“ v rámci této sondy č. 2 umístěné západně od bodu Fx 40 byl prokázán výskyt vrstev č. 113, 115 a 116, které jsou zajímavé svým nápadným úklonem a jejich charakter je v podstatě totožný jako u vrstev č. 122, 124 a 125. Zajímavostí je, že nálezy kachlů se soustřeďují vždy ve větším počtu fragmentů pouze do několika vrstev (č. 113, 122 a 124).

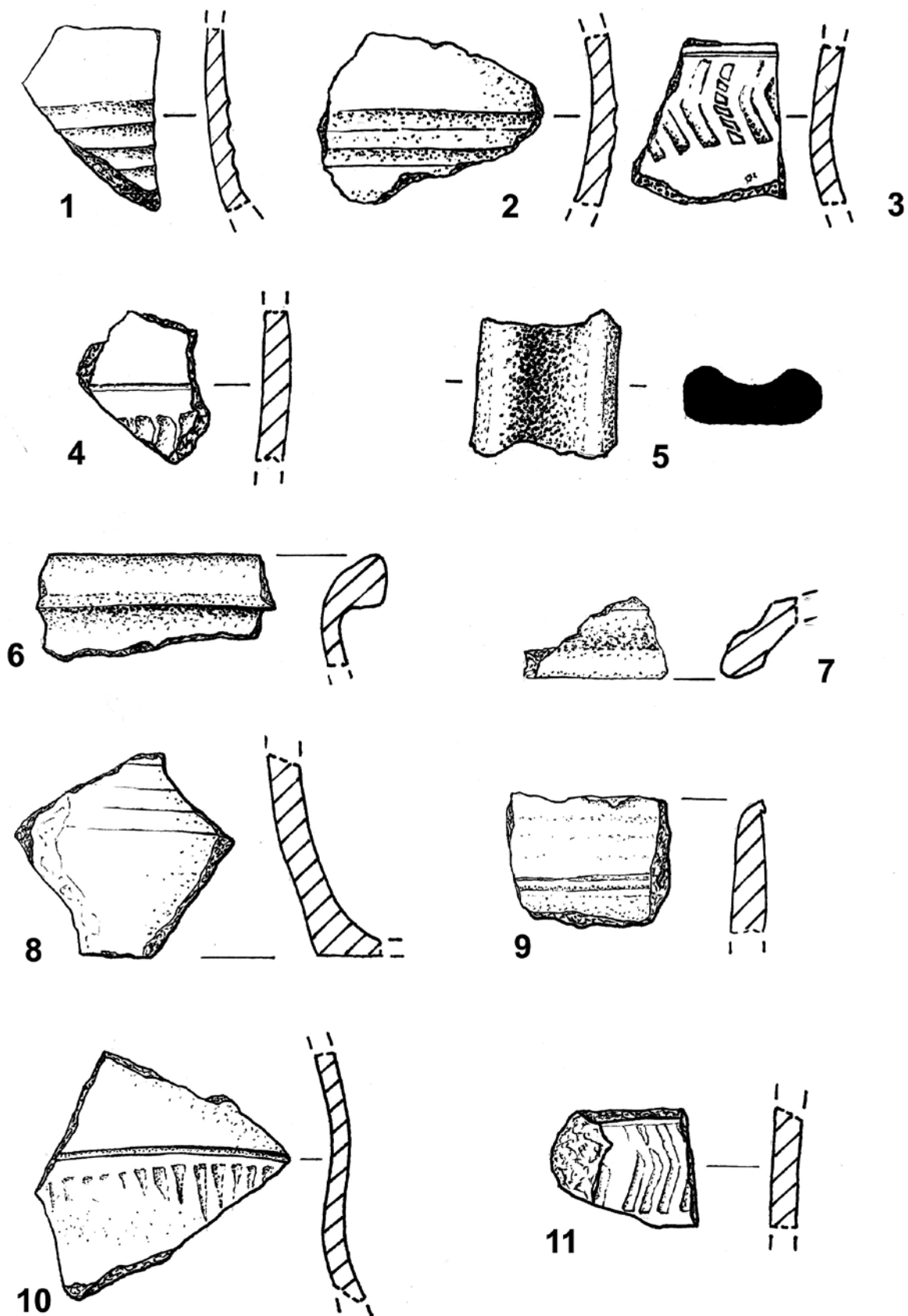
Popis nálezů a jejich datace**Keramické nálezy**

Během postupného začišťování všech profilů sond bylo nalezeno několik desítek keramických fragmentů. Keramický soubor lze časově zařadit do dvou hlavních skupin – *keramika pozdně středověká* (gotická až raně renesanční) a *keramika novověká* (vrcholně renesanční až barokní). Dle funkčního využití ji lze třídit na keramiku stolní a kuchyňskou, keramiku stavební a kamnové kachle. Keramika pozdně středověká je zastoupena 58 zlomkou, z nichž je 11 typických. Početnější skupinu tvoří keramika řazená do novověkého období s počtem 165 keramických zlomků z nichž je 49 typických.

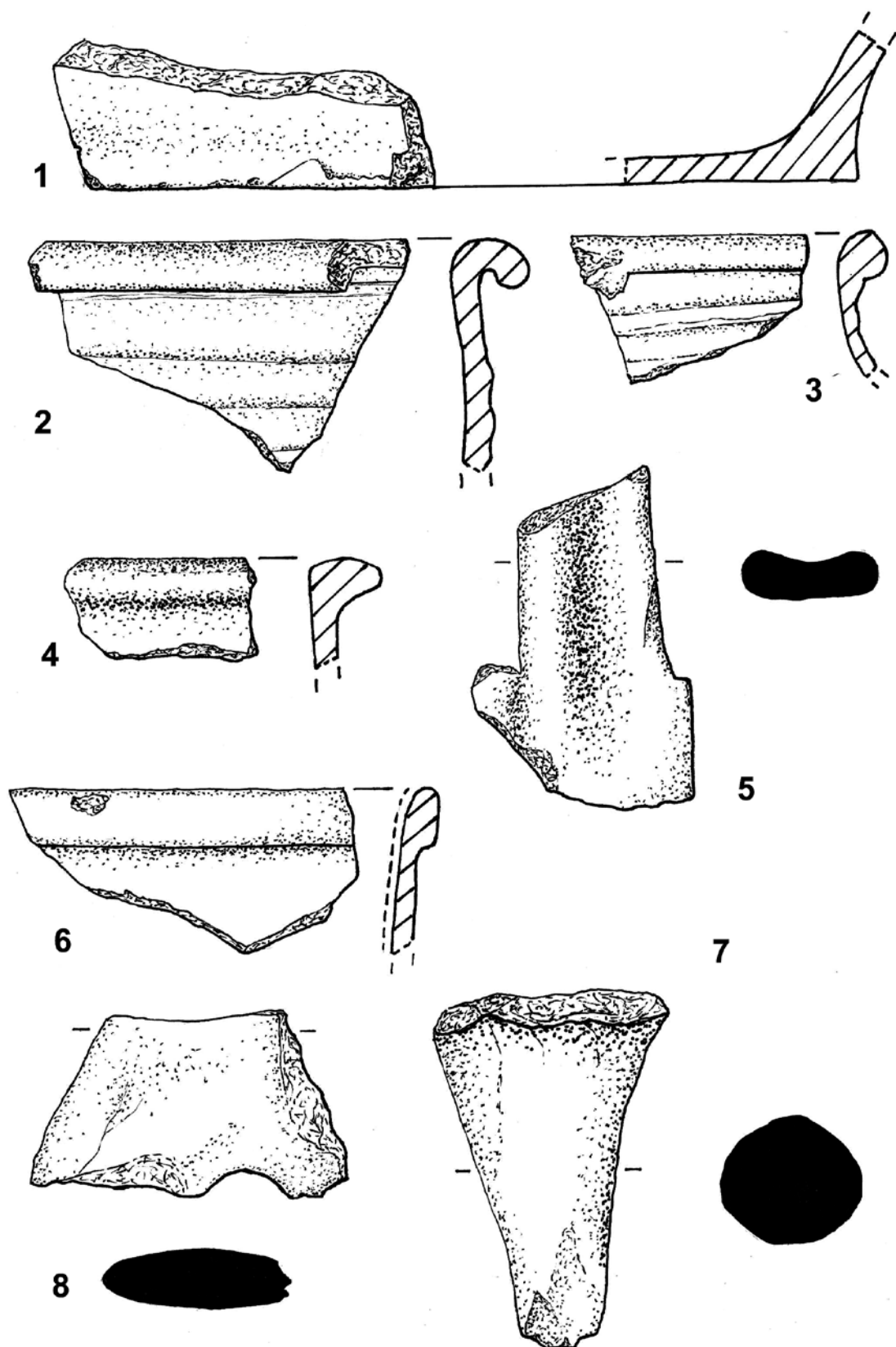
První skupina, keramika pozdně středověká, je zastoupena několika málo silně otřelými fragmenty, ty vykazují již známky obtáčení či dotáčení na hrncířském kruhu, jsou do černa až červeno-hněda zabarvené a mají typicky větší příměs slídy v keramické hmotě (obr. 7: 1, 2). Fragmenty nesou stopy po výzdobě v podobě ryté šroubovice. Tyto fragmenty jsou nejstarší zastoupenou keramikou v souboru a lze je řadit ke keramickému zboží typickému pro 14. století (srovnej např. *Nekuda – Reichertová 1968*,

193, obr. 1–6, 204, 212, obr. 83/3; *Richter – Vokolek 1995*, tab. 115, 116; *Wolf 2002*, 131; *Sehnoutková 2011*, 54–55, 137). Ovšem vzhledem k jejich velmi malému množství a absenci typických, lépe zařaditelných částí (okraje), nelze o této (pod)skupině mluvit podrobněji. Pro větší procento zlomků z první skupiny je typický béžový či kovově černý (lesklý) povrch, tenkostěnnost nádoby a výzdoba v podobě rytého či kolkovaného motivu (obr. 7: 3, 4, 10, 11). Nalezené keramické fragmenty lze zařadit k typům tzv. šedého kolkovaného zboží přimykajícího se ke středověké tradici a obecně řazeného do 15. století (*Nekuda – Reichertová 1968*, 193; *Wolf 2002*, 131; *Matějková 2014*, 101–102). Případně jde o reznou keramiku cihlové barvy s jednoduchými vně vytaženými ovalenými či přetaženými okraji (obr. 8: 2–5). Tvarově si však tyto nádoby zachovávají ještě středověký ráz, tj. hrncovité či mísovité tvary a typická profilace. Charakteristická je především absence glazury. Do již plně rozvinutého novověkého keramického zboží řadíme hrncinu z jemně plavené keramické hlíny vyráběné na rychle rotujícím hrncířském kruhu. Tuto, zde druhou skupinu – novověkou keramiku, obecně charakterizují již rozvinuté tvary, jako např. pánve (trojnožky), mísy, misky, talíře, džbány, pokličky a lahvovité tvary (*Pajer 1983*, 21–28). Nejzásadnějším rysem je opatření nádob glazurou, která nám keramiku řadí do konce 16. ale spíše již do 17. století. U staršího novověkého zboží je glazura primárně na vnitřní straně nádob, později se dostává i vnější stranu. Barevná škála se pohybuje od tmavě hnědé, přes transparentní zelenou, medově hnědou až světlou okrovou barvu nejčastěji s cínčito-olovnatými glazurami (obr. 8: 1, 6–8). U keramiky barokní se pak setkáváme s použitím již rozvinutých technologií glazur vícebarevných a s kombinací více technik, jako je žihání, majolika atd. (např. *Wolf 2002*, 138; *Pajer 1983*, 38–45; *Malík – Peška 1994*, 93–111; *Frolík – Sigl 1990*, 269–283; *Bláha – Sigl 2010*, 237, tab. 4.1).

Kamnářská keramika je v souboru zastoupena celkem 17 kusy pocházejícími z různých částí kachlů – čelní vyhřívací stěna (dále „ČVS“), komora, žebro atd. Žádný ze zlomků na sobě nenese známky glazury, pouze jeden má povrch opatřen slídnatým přelivem. Bohužel se nepodařilo nalézt ani jeden kachel s kompletně či většinou zachovalou ČVS. Typologicky lze kachle zařadit k tzv. kachlům komorovým a nádobkovým (*Hazlbauer 1998*, 19–21; *Brych 2004*, 4–6). Pro kresbu byly vybrány pouze zlomkou ČVS, které jsou v souboru zastoupeny celkem čtyřmi kusy (obr. 10). Ostatní zlomkou tvoří jen malé fragmenty komor či stěn často opatřené tzv. záchytnou šroubovicí. Po jednom zlomkou je v souboru zachyceno rohové zakončení stěny a po dvou vnitřní žebro nádobkového kachle (obr. 9).

Obr. 7 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Výběr keramických fragmentů pozdně středověkého stáří ze sondy č. 2, vrstvy č. 122 (kresba M. Oulická, T. Zavoral). – *Fig. 7* Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Selection of ceramic fragments of late medieval age of trench no. 2, layer no. 122 (drawing M. Oulická, T. Zavoral).

Obr. 8 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Výběr keramických fragmentů pozdně středověkého (2–5) a novověkého (1, 6–8) stáří ze sondy č. 2, vrstvy č. 113 a 124 (kresba M. Oulická, T. Zavoral). – Fig. 8 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Selection of ceramic fragments of late medieval age (no. 2–5) and of modern age (no. 1, 6–8) of trench no. 2, layer no. 113 and 124 (drawing M. Oulická, T. Zavoral).

Obr. 9 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Kompletní soubor keramických fragmentů kamnových kachlů (mimo fragmenty ČVS). Sonda č. 2, vrstvy 113 a 122 (foto T. Zavoral). – Fig. 9 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. A complete set of ceramic stove tiles fragments (outside the decorated pieces). The trench no. 2, layers 113 and 122 (photograph by T. Zavoral).

zlomek č. 1.: Fragment horní okrajové části římsového korunního řádkového kachle. Výpal oxidační, makroskopické ostřívo, patrná příměs slídy, barva střepe na povrchu cihlová, bez povrchové úpravy, zadní strana nese stopy očazení a prstování, komora zcela odlomena. ČVS: Zachována stínka cimbuří v podobě pultové stříšky a malá část horizontálního provazce. Rozměry: maximální dochovaná výška 38 mm, maximální dochovaná šířka 40 mm, maximální hloubka 17 mm, hmotnost 18 g (obr. 10: 1).
zlomek č. 2: Fragment čelní vyhřívací stěny komorového kachle. Výpal oxidační, makroskopické ostřívo, patrná příměs slídy, barva střepe na povrchu cihlová, slídnatý přeliv, zadní strana nese stopy očazení a prstování, komora nezachycena. ČVS: Plasticky vystupující pravděpodobně zoomorfní motiv hlavy s vyplazeným jazykem (?). Rozměry: maximální dochovaná výška 43 mm, maximální dochovaná šířka 45 mm, maximální hloubka 11 mm, hmotnost 15 g (obr. 10: 3).

zlomek č. 3: Fragment horní levé okrajové části římsového korunního řádkového kachle. Výpal oxidační velmi pevný, makroskopické ostřívo, patrná příměs slídy, barva střepe na povrchu cihlová, bez povrchové úpravy, zadní strana nese stopy očazení a prstování, na zadní straně zachycena část půlválcové komory. ČVS: zachycen pouze horní okraj se zakončením v podobě cimbuří opatřených pultovou stříškou. Rozměry: maximální dochovaná výška 43 mm, maximální dochovaná šířka 84 mm, maximální hloubka 32 mm, hmotnost 60 g (obr. 10: 2).

zlomek č. 4: Fragment středu čelní vyhřívací strany komorového kachle. Výpal oxidační velmi pevný, makroskopické ostřívo, patrná příměs slídy, barva střepe na povrchu cihlová, bez povrchové úpravy, zadní strana nese stopy očazení a prstování, komora nezachycena. ČVS: plastický motiv lva ve skoku s detailním zobrazením hřivy, zubů a jazyka. Dochovaná malá část ocasu. Rozměry: maximální dochovaná výška 70 mm, maximální dochovaná šířka

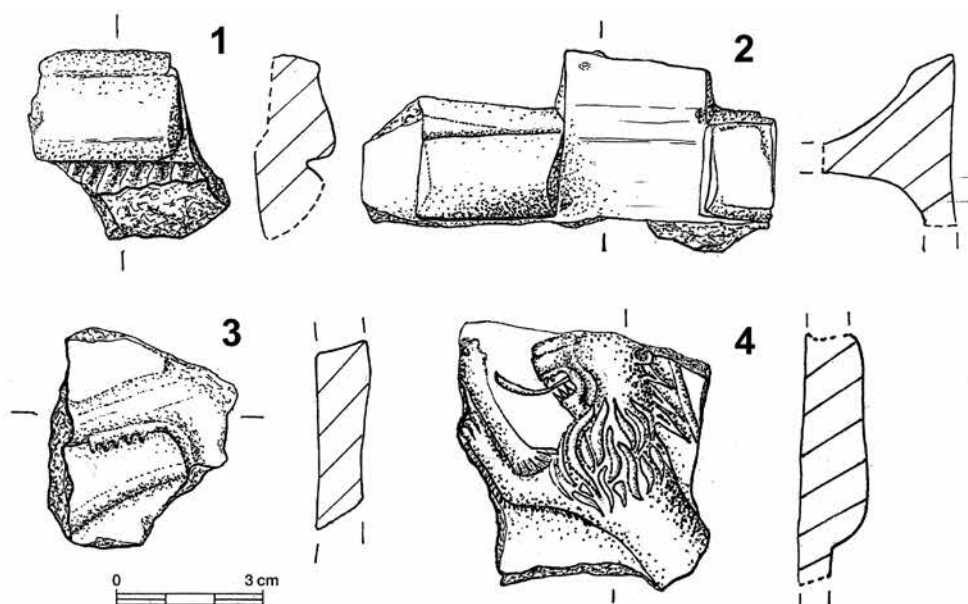
59 mm, maximální hloubka 12 mm, hmotnost 34 g (obr. 10: 4, 5).

Mezi další nálezy lze zařadit několik zlomků blíže neidentifikovatelných cihel (zásypové vrstvy č. 100 a 101) a dva zlomky silně zkorodovaných želez. V souboru se objevilo i několik zvířecích kostí,

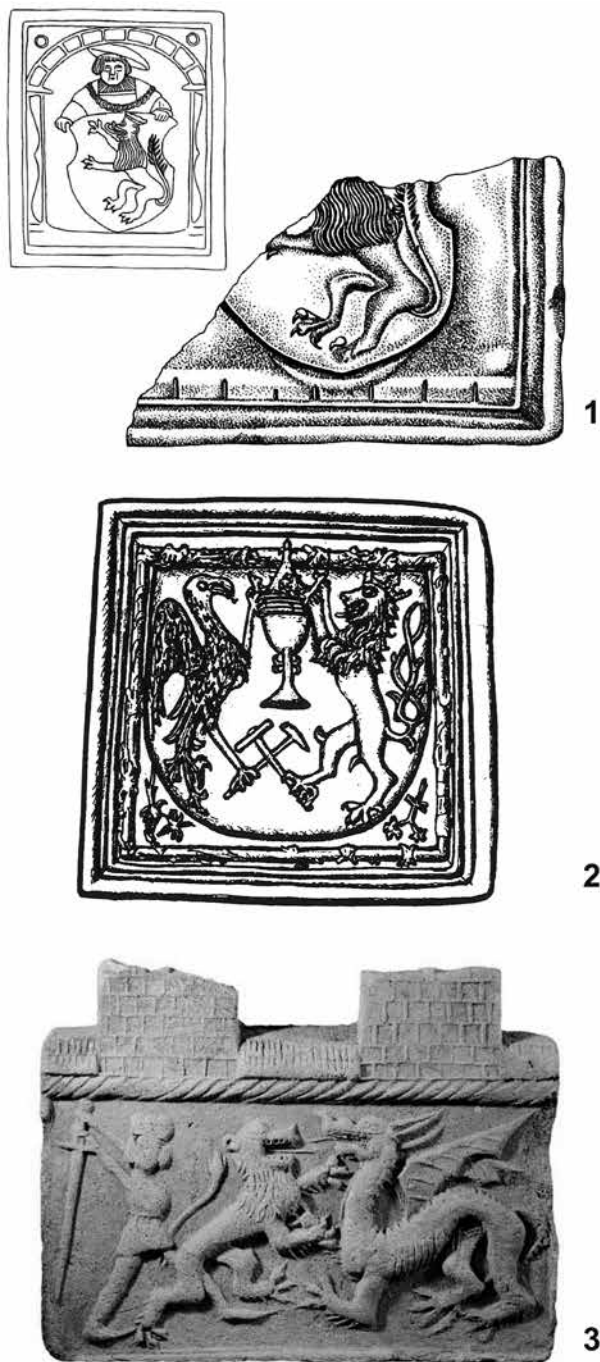
u kterých se při bližším ohledání potvrdilo, že tvoří kuchyňský odpad.

Datace a vyhodnocení nálezů

U datování a interpretace nálezů kamnových kachlů musíme mít na paměti, že kachlová kamna

Obr. 10 Kladruby nad Labem, okr. Pardubice. Celý soubor zlomků čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů, č. 1, 2, 4 vrstva č. 122, č. 3 vrstva č. 113 (kresba M. Oulická, foto T. Zavoral). – Fig. 10 Kladruby nad Labem, Distr. of Pardubice. Full set front walls of the heating chamber tiles, Nos. 1, 2, 4, layer no. 122, no. 3 layer no. 113 (drawing M. Oulická, photograph by T. Zavoral).

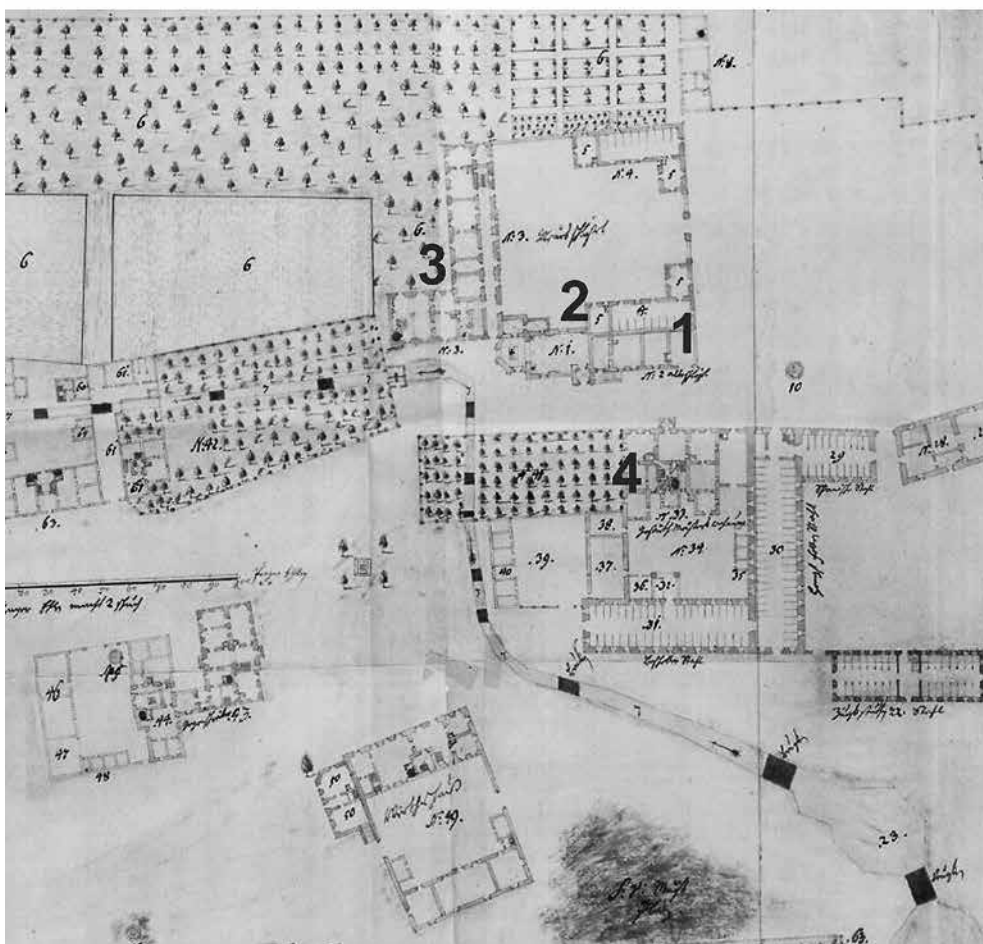

Obr. 11 Komorové kachle s vyobrazením lvů (podle č. 1 Brych 2004; č. 2 Pavlík – Vitanovský 2004; č. 3 Jiřík – Kypta 2013). – Fig. 11 Ventricular stove tiles depicting of lions (by no. 1 Brych 2004; no. 2 Pavlík – Vitanovský 2004; no. 3 Jiřík – Kypta 2013).

mohla být používána i po několik generací, stejně jako matrice na jejich výrobu (Dohnal – Vařeka 1997, 85). V nalezeném souboru jsou zastoupeny pouze neglazované kachle. Neglazované kachle můžeme přisuzovat renesančnímu období konce 15. století a počátku 16. století. Glazury se obecně začaly apli-

kovat na kachle a dlaždice od poloviny 15. století. Zelená glazura (tmavá i světlá) se objevuje v nálezech kolem 1. poloviny 16. století, kdy začíná nahrazovat kachle režné (Petráš 1985, 767). Nejzajímavějším fragmentem je kachel s pravděpodobně heraldickým motivem lva (obr. 10: 4, 5). Tento královský znak stojí v hierarchii středověku na prvním místě a výzdobu provází celý středověk od 1. poloviny 14. stol. až do počátku 16. stol. (Brych 2004, 8). Styl zobrazení se s postupující dobou mění a v průběhu 15. stol. se objevuje řada variant českého lva ve štítu, medailonu či volně v ploše čelní stěny kachle. S pozdní gotikou se objevuje i dekorativní vlna a lev se znázorňuje ve skoku v kruhovém medailonu (Brych 2004, 9). Další neznámou je vzhledem k velikosti fragmentu a tím i nedochování případných doprovodných atributů (koruna, počet ocasů, štít) i to, zda lev má symbolizovat motiv heraldický, nebo spadá do výjevů mytických a alegorických. Zobrazení lva nelze vnímat pouze jako jednoznačný heraldický symbol českého státu či panovníků, ale je nutné si uvědomit, že existuje celá řada zobrazení lvích figur ve zcela odlišném významu (Pavlík – Vitanovský 2004, 128–131; Loskotová – Menoušková 2010, 406–407). Příma analogie k výzdobnému motivu nebyla autorem nalezena, ale existuje několik do určité míry podobných variant vyobrazení, ze kterých autor vybírá spíše ty, které nezobrazují lva jako hlavní figuru, nýbrž jako součást složitější kompozice. Zajímavě ztvárněného lva ve skoku (doleva) s propracovaným detailem copů hřívy a dalších prvků můžeme nalézt například ve sbírce Národního muzea (Brych 2004, 35, obr. 12); (obr. 11: 1), je stylově mírně mladší s datováním do 1. třetiny 16. století. Při detailnějším pohledu především na umístění (netypická blízkost) lvích tlap a patrnou odlišnost tlapy horní, by mohla přicházet v úvahu i domněnka, že horní tlapa by nemusela náležet lvovi, ale jinému zvířeti, se kterým lev bojuje.³ Ovšem i toto mínění nemůže autor doložit relevantní analogií. Snad nejbližší vyobrazením, na kterém jsou tlapy zvířat výrazně u sebe a v bojovné pozici, představuje např. kachel z Jindřichova Hradce s motivem rytíře se lvem bojujících společně s drakem (Jiřík – Kypta 2013, 94, obr. 58); (obr. 11: 3). Stejně tak, především s přihlédnutím k velikosti zvířete, by mohlo jít o zlomek z mnoha motivů, kde je lev užit jako štítonoš či je jinak vtělen do složitějšího motivu. Analogie bychom pak mohli spatřovat např. v kachli zobrazující erb města Kutné Hory (Pavlík – Vitanovský 2004, 284, č. kat. 1014); (obr. 11: 2). S přihlédnutím k tomu, že obliba motivu lva ztrácí dominantní postavení společně s odlivem gotických slohových forem a námětů v průběhu 2. čtvrtiny

³ Za tuto zajímavou připomínku i další nasměrování vřele děkuji Mgr. Markétě Soukupové.

Obr. 12 Výřezy z dobových vyobrazení areálu hřebčína. Nahoře veduta J. Vischera z r. 1688. Dole půdorysná situace areálu kolem r. 1735. Šipky vyznačují prostor výzkumu, čísla označují významné historické budovy areálu hřebčína: 1 – tzv. „Starý zámek“, 2 – Kostel sv. Václava, 3 – obydlí kšitímistra (správce hřebčína), 4 – Nový zámek (podle Macek 2003, 163–173). – Fig. 12 Cut-out from old pictures the area of stud. On the top -vista J. Vischer of the year 1688. Below grand site plan of area from 1735. The arrows indicie the place of research, the number identifies the important historic building in the campus of stud: 1 – the so-called “Old Chateau”, 2 – the Church of St. Wenceslas, 3 – dwelling of stud governor, 4 – New Chateau (by Macek 2003, 163–173).

16. stol. (Brych 2004, 22), je možné se domnívat, že kachel byl užíván před touto dobou. A samozřejmě je nutné si uvědomit, že honosná kachlová kamna mohla být užívána i několik desetiletí, tomu by napovídaly i funkční stopy (očazení) na vnitřní str-

ně popisovaného kachle. K dataci souboru přispívají i nálezy dvou zlomků římsových kachlů s jasně dochovanými stínky cimbuří a šroubovice resp. provazce (obr. 10: 1, 2). Čtvrtý zlomek kachle s plastickým reliéfem je zachován opravdu jen v malém frag-

mentu (*obr. 10: 3*), ale mohli bychom v něm spatřovat např. detail tlamy s jazykem lva nebo starozákonní náboženský motiv boje Samsona se lvem (např., *Hazlbauer 1998*, 63–65; *Brych 2004*, 80, *obr. 8+1–85*; *Pavlík – Vitanovský 2004*, 192, č. kat. 40, 41, 42, 43, 46). V úvahu by mohlo přicházet i zobrazení lovecké scény či mytického zvířete – draka. Ovšem zlomek je příliš malý na jasné určení typu motivu. Dataci zde vyzvednutých kachlů bychom na základě výše zmíněného mohli zařadit ke konci 15. až 1. třetině 16. století. K časovému zařazení máme oporu i ve výše popsaném keramickém souboru pocházejícím z totožných vrstev, jako nálezy kachlů. Keramika se zde pohybuje v datačním rozmezí 15. a 16. století.

Zhodnocení výsledků výzkumu

Pokud se zaměříme na prostorové (zde pouze v rámci horizontální stratigrafie) rozmístění keramických nálezů a jejich dataci, dostává se nám zajímavých výsledků, které mohou podporovat závěry stavebně-historického průzkumu. Zároveň z mohutnosti navážkových vrstev nám i přes velmi malý rozsah zkoumané plochy v rámci celého areálu hřebčína vyplývá několik zajímavých skutečností. Je velmi pravděpodobné, že v období konce 16. století došlo k větším přesunům zeminy, resp. planýrovacím či zavážkovým pracím. Nálezy řazené do 16. století a starší se objevují výhradně v nížeji položených sedimentech (vrstvy č. 113, 114, 118, 122 a 124). Ty, jak je patrné z terénního plánu, jsou umístěny v hloubce od 1,6–1,8 m a snad i hlouběji (podloží nebylo díky výskytu spodní vody dosaženo). Nálezy keramických, kvalitně provedených kamnových kachlů s heraldickými či jinými motivy společně s výsledky menší záchranné archeologické akce z r. 2010 (*Jílek – Cebová – Kašpárek 2010*) nám dovolují nastínit hypotézu o výskytu starší stavby v prostoru dnešního kostela sv. Václava. Tato stavba mohla mít zásadnější význam ve vztahu k celému areálu, neboť pokud obsahovala kachlová kamna s takto kvalitně zdobenými kachli, můžeme uvažovat o její vyšší reprezentativní funkci.⁴

Dokumentované situace bychom mohli spojit především s výsledky stavebně-historického průzkumu a s určitou mírou kritiky naznačit, že výzkumem se podařilo alespoň v minimální míře fyzicky potvrdit výskyt původního, dnes již neexistujícího objektu – tzv. Starého zámku. Ten je dle nejnovějších hypotéz situován nejspíše do míst dnešního koste-

la sv. Václava a Leopolda, resp. do míst před jeho západní průčelí (*Macek 2003*, 279–280, 548). Tomu nasvědčují i vyobrazení ze 17. a 18. století, na nichž je patrný podlouhlý objekt nazývaný jako „Starý zámek“ (*obr. 12*). Samozřejmě musíme brát v úvahu především to, že se nepodařilo odhalit případné další situace, např. základové konstrukce či jiné struktury, které by dokázaly napovědět víc. Zároveň lze konstatovat, že v místech v okolí současného kostela sv. Václava a Leopolda v minulosti probíhaly razantní zemní práce. Tyto práce, resp. umělé navyšování původního terénu mohlo souviset s blízkostí řeky Labe a nutností vypořádání se s častým problémem záplav či stavem hladiny spodní vody. Případně lze takovou činnost přičknout etapám možných přestaveb – v tomto případě přestavbám areálu v 16. století.

Summary

Findings of ceramic, quality made stove tiles with heraldic or other motives in the place of the National Stud Kladruby nad Labem allow us to think about the idea of the incidence of older buildings in the area of today's church of St. Wenceslas. This building could have considerable importance in relation to the entire area, as we can find a tiled stove with this well-decorated tiles mainly at buildings with a higher social functions – manor house, the rich Burgher's Houses or country seat as well etc.

We could connect documented situation primarily with the results of structural and historical research and with a certain degree of criticism we can imply that research confirmed the presence of the earlier nobility seat – so called Old Chateau – at least in the minimum extent. This is most likely located in places today's church of St. Wenceslas and Leopold respectively. to the places in front of its western facade (*Macek 2003*, 279–280). This is also indicated on the illustrations from the 17th and 18th centuries, to showing the elongated object known as the “The Old Chateau” (*Fig. 12*). Of course we have to take into account that it not succeed to uncover any other situation yet, eg. foundation structures or other structures that would be able to tell more. At the same time we can say that the extensively earthworks were carried out in the area near the church of St. Wenceslas. These works, respectively artificial rising of the original grand level could be related to the proximity of the river Elbe and to the need to deal with the common problem of floods or the level of ground water.

Literatura a prameny

- Bláha, R. – Sigl, J. 2010*: Středověká a raně novověká polévaná keramika ve sbírkách královéhradeckého muzea: (několik poznámek k problematice). *Archaeologica Historica* 35, 233–251.
- Brych, V. 2004*: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.
- Dohnal, M. – Vařeka, P. 1997*: Výzkum novověké vesnické usedlosti v Srlíně (okr. Písek) – svědectví archeologických a písemných. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 10, 84–106.

⁴ V počáteční době výskytu kachlových kamen jsou to především sídla nejvyšší společenské vrstvy (panovnické či církevní stavby). S vyznívajícím středověk je pak jejich výskyt spojen i se dvory či venkovskými sídly s určitou správnou a reprezentativní funkcí (*Brych 2004*, 7–8).

- Dohnal, M. – Koutský, K. 2000:* Analýza z části novověkých nálezů z archeologického výzkumu městské parcely v Sedlčanech (okr. Příbram). Archeologické výzkumy ve středních Čechách 4, 359–382.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1990:* Soubor pozdně středověké keramiky z Chrudimi – Husovy ulice. Studies in postmediaeval archaeology 1. Praha, 269–283.
- Hazlbauer, Z. 1998:* Krása středověkých kamen, odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.
- Jílek, J. – Cebová, K. – Kašpárek, F. 2010:* Kladruby nad Labem – havárie kanalizace 2010. Nepublikovaná nálezová zpráva uložena na AO VČM pod č.j. 543/2010.
- Jiřík, J. – Kypka, J. (edd.) 2013:* Gotické Kamnové kachle na Písecku. Výběrový katalog výstavy Obrazový svět pozdního středověku. Písek.
- Kroulík, M. – Kučová V. – Hořín, P. 2011:* Hřebčín v Kladrubech nad Labem a jeho krajina v mezinárodním kontextu: kulturní statek České republiky zařazený na národní Indikativní seznam památek pro nominaci k zápisu na Seznam světového dědictví UNESCO. Praha.
- Loskotová, I. – Menoušková, D. 2010:* Kachle se lvím motivem. Příspěvek ke způsobům zobrazování lva na heraldických reliéfech kachlů na příkladech z Brna a Uherského Hradiště. In: Š. Ungerman, – R. Přichystalová (edd.): Zaměřeno na středověk. Zdenkovi Měřínskému k 60. narozeninám. Praha, 406–418.
- Macek, P. 2003:* Stavebně-historický průzkum 2001–2003: Areál Národní kulturní památky Národní hřebčín Kladruby nad Labem. Rukopis uložen na Národním památkovém ústavu, ústřední pracoviště, oddělení stavebně-historických průzkumů. Praha.
- Malík, P. – Peška, M. 1994:* Soubor časné novověké keramiky z Moravského Krumlova. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 39, 93–111.
- Málková, J. – Lemberk, V. 2001:* Přírodní poměry parkového areálu Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, Východočeský sborník přírodovědný, práce a studie 9.
- Matějková, K. 2014:* Keramický sortiment turnovských domácností. Možnosti zpracování keramických souborů z městských souvrství. Archaeologia historica 39, 101–102.
- Nekuda V. – Reichertová K. 1968:* Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- Pajer, J. 1983:* Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice.
- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004:* Encyklopedie kachlů v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.
- Petráň, J. a kol. 1985:* Dějiny hmotné kultury. I. 2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století. Praha.
- Petráň, J. a kol. 1995:* Dějiny hmotné kultury. II. 2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995:* Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.
- Rosůlek, F. K. 1909:* Pardubicko, Přeloučsko, Holicko, díl III. Pardubice.
- Scheufler, V. 1972:* Lidové hrncířství v českých zemích. Praha.
- Sedláček, A. 1908:* Místopisný slovník království českého. Praha.
- Sehnoutková, P. 2011:* Chrudim, Filištínská ulice č.p. 39/I, odpadní jímky XIXA, XIXB a XX (příspěvek k poznání hmotné kultury). Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 2014:* Nález mladohradištní keramiky v Semíně, okr. Pardubice. Archeologie východních Čech Supplementum 1, 282–287.
- Vokolek, V. 2003:* Pohřebiště Lužické kultury ve východních Čechách. Fontes archaeologici Pragenses 27/1.
- Wolf, O. 2002:* K poznání hrncířské produkce 13.–16. století v Chrudimi (archeologický výzkum ve Filištínské ulici čp. 37/I – 42/I). Rukopis diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno.
- Zavoral, T. – Řehounková, J. 2015:* Obnova součástí Národní kulturní památky hřebčín v Kladrubech nad Labem, II. etapa projektu, nepublikovaná nálezová zpráva uložena na AO VČM pod č.j. 45/2014, 148/2014 a 539/2014.
- Žaloudková, P. – Vokolek V. 2014:* Nálezová zpráva Semín 2013 – terénní průzkum. Nálezová zpráva uložena v archivu VČM v Pardubicích pod č.j. VČM 146/2014.

Mgr. T. Zavoral, DiS.

*Východočeské muzeum v Pardubicích
zavoral@vcm.cz*